

ISSN 2414-4517
eISSN 2710-1487

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА І КЛІНІЧНА МЕДИЦИНА

2024

93 (3)

Експериментальна і клінічна медицина

2024. Том 93, № 3

Експериментальна і клінічна медицина

Науково-практичний журнал

Періодичність видання –
4 рази на рік

Заснований у вересні 1998 року

**Засновник, редакція та видавець –
Харківський національний
медичний університет**

Рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення
№ 1499 від 09.05.2024 про державну
реєстрацію друкованого ЗМІ (Протокол
№ 15, ідентифікатор медіа R30-04631)

Журнал віднесено до наукових фахових
видань України в галузі медичних наук,
категорія Б

(додаток 5 до наказу Міністерства освіти
і науки України від 24.09.2020 № 1188)

Адреса редакції та видавця:

Україна, 61022, Харків, пр. Науки, 4

Тел. +38 (063) 069-90-00

E-mail: ecm.journal@knu.edu.ua

as.shevchenko@knu.edu.ua

Сайт: <https://ecm.knu.edu.ua>

Свідоцтво про внесення до Державного
реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3242 від 18.07.2008

Номер рекомендовано до друку

Вченою радою ХНМУ

(протокол № 11 від 19.09.2024)

Підписано до друку 30.09.2024

Ум. друк. арк.

Обл.-вид. арк.

Формат 60×84 1/8. Папір офс.

Друк. офс.

Тираж 500 пр. Зам. №

Надруковано в редакційно-видавничому
відділі ХНМУ

Редакційна колегія

Головний редактор **Капустник В.А.**

Почесний головний редактор **Лісовий В.М.**

Заступник головного редактора **М'ясоєдов В.В.**

Координатор редакції **Шевченко О.С.**

*Гаргін В.В., Григоров С.М., Григоров Ю.Б.,
Завгородній І.В., Ковальова О.М., Кожина Г.М.,
Козько В.М., Князькова І.І., Краснов М.І.,
Кривенко Л.С., Криворучко І.А., Огнєв В.А.,
Степаненко О.Ю., Тарабан І.А., Щукін Д.В.*

Редакційна рада

*Андон'єва Н.М. (Харків, Україна),
Бездітко П.А. (Харків, Україна),
Біловол О.М. (Харків, Україна),
Бойко В.В. (Харків, Україна),
Бонд Дж.П.Е. (Копенгаген, Данія),
Бьоккельман І. (Магдебург, Німеччина),
Гречаніна О.Я. (Харків, Україна),
Думанський Ю.В. (Лиман, Україна),
Заболотний Д.І. (Київ, Україна),
Колесник М.О. (Київ, Україна),
Корж М.О. (Харків, Україна),
Лазоришинець В.В. (Київ, Україна),
Лауріла Й.В. (Оулу, Гельсінкі, Фінляндія),
Лібек К. (Порвоо, Фінляндія),
Лупальцов В.І. (Харків, Україна),
Марковський В.Д. (Харків, Україна),
Сердюк А.М. (Київ, Україна),
Фещенко Ю.І. (Київ, Україна),
Хук І. (Відень, Австрія),
Чайченко Т.В. (Лондон, Великобританія),
Шуксік Є. (Відень, Австрія; Ессен, Німеччина),
Тімішоара, Сібіу, Румунія)*

Видання індексується в Google Scholar, OpenAIRE.

Індекси DOI обслуговуються базою даних CrossRef.

Електронні копії статей, що публікуються, надсилаються до Національної бібліотеки ім. В.І. Вернадського,
репозиторіїв ХНМУ та ЕС (Zenodo) для відкритого доступу в режимі online.

Experimental and Clinical Medicine

2024. Vol. 93, No.3

Experimental and Clinical Medicine

Scientific and practical journal

Frequency of publication –
4 times a year

Founded in September 1998

Founder, editor and publisher –
Kharkiv National
Medical University

Certificate of state registration
of a print media
KV No.16434-4905PR on 21 Jan 2010

The journal is referred to the scientific
professional publications of Ukraine in the
field of medical sciences, category «Б»
(Annex 5 to the order of the Ministry of
Education and Science of Ukraine
on 24 Sep 2020 No.1188)

Editorial and publisher address:

Ukraine, 61022, Kharkiv, Nauki Ave., 4
Tel. +38 (063) 069-90-00
E-mail: ecm.journal@knmu.edu.ua
as.shevchenko@knmu.edu.ua
Website: <https://ecm.knmu.edu.ua>

Decision of the National Council of Ukraine
on Television and Radio Broadcasting
No.1499 on May 05, 2024 on state
registration of print media (Protocol No.15,
media identifier R30-04631)

Number recommended for printing

Academic Council of KhNMU
(Protocol No.11 on 19 Sep 2024)

Signed for printing 30 Sep 2024

Cond. print. shts. Cov.-print. shts.

Format 60×84 1/8. Offset paper.

Offset print.

Circulation 500 copies. Order No.

Published in the editorial and publishing
department of KhNMU

Editorial Board

Editor-in-Chief **Kapustnyk V.A.**

Honorary Editor-in-Chief **Lisovyi V.M.**

Deputy Editor **Myasoedov V.V.**

Editorial coordinator **Shevchenko A.S.**

*Gargin V.V., Grigorov S.M., Grigorov Yu.B.,
Zavgorodnii I.V., Kovalyova O.M., Kozhyna H.M.,
Kozko V.M., Kniazkova I.I., Krasnov M.I.,
Kryvenko L.S., Kryvoruchko I.A., Ohniev V.A.,
Stepanenko O.Yu., Taraban I.A., Shchukin D.V.*

Editorial Council

*Andonieva N.M. (Kharkiv, Ukraine),
Bezditko P.A. (Kharkiv, Ukraine),
Bilovol O.M. (Kharkiv, Ukraine),
Boyko V.V. (Kharkiv, Ukraine),
Bonde J.P.E. (Copenhagen, Denmark),
Böckelmann I. (Magdeburg, Deutschland),
Grechanina O.Ya. (Kharkiv, Ukraine),
Dumanskyi Yu.V. (Liman, Ukraine),
Zabolotnyi D.I. (Kyiv, Ukraine),
Kolesnyk M.O. (Kyiv, Ukraine),
Korzh M.O. (Kharkiv, Ukraine),
Lazoryshynets V.V. (Kyiv, Ukraine),
Laurila J.V. (Oulu, Helsinki, Finland)
Lybäck C. (Porvoo, Finland),
Lupaltsov V.I. (Kharkiv, Ukraine),
Markovskiy V.D. (Kharkiv, Ukraine),
Serdyuk A.M. (Kyiv, Ukraine),
Feshchenko Yu.I. (Kyiv, Ukraine),
Huk I. (Vienna, Austria),
Chaychenko T.V. (London, Great Britain)
Szucsik E. (Vienna, Austria; Essen, Germany;
Timisoara, Sibiu, Romania)*

The publication is indexed in Google Scholar, OpenAIRE.

DOI indexes are served by the CrossRef database.

*Electronic copies of published articles are sent to the V.I. Vernadsky National Library (Ukraine),
to repositories of KhNMU and EU (Zenodo) for open access online.*

ЗМІСТ

CONTENT

Акушерство і гінекологія

Obstetrics and Gynecology

Вивчення факторів ризику
інсулінорезистентності у жінок
з обтяженим метаболічним анамнезом

6 Study of risk factors for insulin resistance
in women with a burdened
metabolic history

A.A. Мельник

A.A. Melnyk

Ендотеліальні розлади у вагітних
з ожирінням та гестаційним
цукровим діабетом

12 Endothelial disorders in pregnant women
with obesity and gestational
diabetes mellitus

*V.V. Лазуренко, О.Ю. Железняков,
Д.Ю. Тертишник*

*V.V. Lazurenko, O.Y. Zhelezniakov,
D.Y. Tertyshnyk*

Неврологія і нейрохірургія

Neurology and Neurosurgery

Значення ІЛ-6 у спинномозковій рідині
для прогнозування розвитку
церебрального ангіоспазму у хворих
на субарахноїдальний крововилив

21 The value of IL-6 in cerebrospinal fluid
for determining the development
of cerebral vasospasm
after subarachnoid hemorrhage

V.Ю. Калюжжа

V. Kaliuzhka

Психіатрія, наркологія та медична психологія

Psychiatry, Narcology and Medical Psychology

Роль фармакотерапії в лікуванні
психічних розладів у хворих,
що перенесли COVID-19
та зазнали впливу
стресорів пандемії SARS-CoV-2

31 The role of pharmacotherapy in the
treatment of mental disorders in patients
who have undergone COVID-19
and have been exposed
to SARS-CoV-2 pandemic stressors

*N.O. Марута, О.Є. Семікіна,
В.Ю. Федченко, І.О. Явдак, Т.В. Панько*

*N. Maruta, O. Semikina,
V. Fedchenko, I. Yavdak, T. Panko*

Стоматологія

Dentistry

Клініко-популяційний аналіз потреби
в ортопедичному лікуванні
знімними протезами
жителів м. Харкова
і Харківської області

41 Clinical and population analysis
of the demand for orthopedic treatment
with removable dentures
among the residents
of Kharkiv and the Kharkiv region

S.A. Куліш

S.A. Kulish

Інфекційні та паразитарні хвороби

Infectious and Parasitic Diseases

Вплив ранньої фізичної реабілітації у відділенні інтенсивної терапії на функціональний статус та тривалість госпіталізації пацієнтів з COVID-19

47 Impact of early physical rehabilitation in the intensive care unit on functional status and length of hospitalization of COVID-19 patients

В.О. Коваленко

V.O. Kovalenko

Дерматологія

Dermatology

Поєднання ретельного медичного обстеження та використання макіяжу в естетичній медицині для досягнення оптимальних результатів корекції зовнішності (огляд літератури)

56 Combining a thorough medical examination and the use of makeup in aesthetic medicine to achieve optimal results of appearance correction (literature review)

Ю.В. Довжанин

Y.V. Dovzhanyn

Фізична терапія, реабілітація та спортивна медицина

Physical Therapy, Rehabilitation and Sports Medicine

Фізична активність як провідний чинник у підвищенні стійкості до старіння

63 Physical activity as a leading factor in increasing resistance to aging

В.І. Горошко, Т.І. Мизгіна, С.І. Данильченко

V.I. Horoshko, T.I. Myzhina, S.I. Danylchenko

Соціальна медицина та охорона громадського здоров'я

Social Medicine and Public Health

Медико-соціальні аспекти еутаназії паліативних хворих в Нідерландах, Бельгії та Німеччині

71 Medical and social aspects of euthanasia of palliative patients in the Netherlands, Belgium and Germany

В.Г. Нестеренко

V.G. Nesterenko

Питання викладання та лекції

Teaching Issues and Lectures

Лекція Василя Яковича Данилевського про науку, університет та вибір факультету (1921): коментований переклад

86 Vasylyl Yakovych Danylevskiy's lecture on science, university and faculty selection (1921): annotated translation

О.М. Білецька, О.В. Марковська, О.С. Шевченко, С.І. Латогуз, С.В. Манучарян, Є.І. Ворошилова, Є.Ю. Луценко, І.А. Полонник

O.M. Biletska, O.V. Markovska, A.S. Shevchenko, S.I. Latohuz, S.V. Manucharyan, Ye.I. Voroshylova, E.Yu. Lutsenko, I.A. Polonnik

Питання викладання та лекції

УДК: (042.3)Данилевський:378(091)

**ЛЕКЦІЯ ВАСИЛЯ ЯКОВИЧА ДАНИЛЕВСЬКОГО ПРО НАУКУ,
УНІВЕРСИТЕТ ТА ВИБІР ФАКУЛЬТЕТУ (1921):
КОМЕНТОВАНИЙ ПЕРЕКЛАД**

*Білецька О.М., Марковська О.В., Шевченко О.С., Латогуз С.І.,
Манучарян С.В., Ворошилова Є.І, Луценко Є.Ю., Полонник І.А.
Харківський національний медичний університет, Харків, Україна*

Харківський національний медичний університет має честь представити серію лекцій видатного лікаря Харківщини Данилевського В.Я., які за 100 років не втратили своєї актуальності та можуть бути настановою для сучасних лікарів і студентів медичних вишів. У цьому резюме ми окреслимо поради автора лекції молодим лікарям тезисно. Без загальної наукової освіти навіть хороший лікар-практик залишиться вузьким емпіриком з обмеженим розумовим кругозором. Студент повинен виконувати весь навчальний план, бо він ще не може розбиратись в придатності навчальних предметів для його майбутньої професії. Але формалізм навчальних закладів пригнічує вищі інтереси освіти, логіку та наукову істину. Наукові заняття дають людині розумову силу, моральне і естетичне задоволення. Наукові успіхи зближують між собою людей, сприяють міжнародному спілкуванню на підґрунті знань та мистецтва, праці і миру. Щоправда, взаємне розуміння охоплює лише культурні верхи населення. Тому демократизація науки необхідна для загального надбання духовних та матеріальних благ. Тому так гаряче боролися за розвиток освіти свого народу в європейських країнах після війн, тому й загальне піднесення культурної та політичної могутності Японії почалося з розвитку народної освіти. Наше фізичне та душевне здоров'я залежить від усіх умов існування людини та соціального порядку. Ось чому у всіх питаннях тілесного, душевного та суспільного життя думка лікаря має велику вагу. Щоб заслужити таку пошану, лікар має демонструвати великий такт, розуміння людей, а головне – глибокі наукові знання. Що ж робити тому, хто вже витратив на медичному факультеті 2–3 роки і лише тоді переконався у своїй непридатності? Звичайно, піти з медицини.

Ключові слова: *медичний університет, медична освіта, історія медицини.*

Відповідальний автор: Білецька О.М.
✉ Україна, 61022, м. Харків,
пр. Науки, 4, ХНМУ.
E-mail: om.biletska@knmu.edu.ua

Corresponding author: Biletska O.M.
✉ Ukraine, 61022, Kharkiv,
Nauky ave., 4, KhNMU.
E-mail: om.biletska@knmu.edu.ua

CC BY-NC-SA

© Білецька О.М., Марковська О.В.,
Шевченко О.С., Латогуз С.І.,
Манучарян С.В., Ворошилова Є.І,
Луценко Є.Ю., Полонник І.А., 2024

© Biletska O.M., Markovska O.V.,
Shevchenko A.S., Latohez S.I.,
Manucharyan S.V., Voroshylova Ye.I.,
Lutsenko E.Yu., Polonnik I.A., 2024

Цитуйте українською: Білецька ОМ, Марковська ОВ, Шевченко ОС, Латогуз СІ, Манучарян СВ, Ворошилова ЄІ, Луценко ЄЮ, Полонник ІА. Лекція Василя Яковича Данилевського про науку, університет та вибір факультету (1921): коментований переклад.

Експериментальна і клінічна медицина. 2024;93(3):86-97.

<https://doi.org/10.35339/ekm.2024.93.3.bms>

Cite in English: Biletska OM, Markovska OV, Shevchenko AS, Latohuz SI, Manucharyan SV, Voroshylova Yel, Lutsenko EYu, Polonnik IA.

Vasyl Yakovych Danylevskiy's lecture on science, university and faculty selection (1921): annotated translation.

Experimental and Clinical Medicine. 2024;93(3):86-97.

<https://doi.org/10.35339/ekm.2024.93.3.bms> [in Ukrainian].

Вступ

Академік Василь Якович Данилевський – всесвітньовідомий вчений в галузі біології та медицини. Данилевський В.Я. володів літературним даром у сфері публіцистики. Широта його інтересів охоплювала життя людини від біологічного до особистісного та соціального рівнів [1–8]. На формування науково-філософських поглядів вченого значно вплинули позитивістська філософія Конта О. [9] еволюційний позитивізм Спенсера Г. [10], а сам Данилевський В.Я. вплинув на формування теорій психоаналізу [11].

Василь Якович вважав громадянським обов'язком кожного вченого нести нові знання не тільки студентам, а й широким народним масам. Цю місію він виконував й на багатьох своїх блискучих публічних лекціях [2], і на посаді голови Правління Харківського товариства грамотності (1902–1905 рр.), в якому було організовано «Комітет із влаштування сільських бібліотек». За короткий час (1903) комітет створив мережу безкоштовних громадських бібліотек в селах Харківської області та у місті Харкові (зокрема, на Москалівці і у Народного домі). Одночасно із створення мережі бібліотек був складений тритомний критичний бібліографічний покажчик книг «Що читати народу?», авторський колектив з укладання якого очолила Алчевська Х.Д.

Книга протягом 1884–1906 рр. витримала 17 перевидань та отримала найвищу нагороду на Паризькій всесвітній виставці (1889), журі якого також удостоїло вчителів Харківської недільної школи двох золотих і двох срібних медалей, а Христину Алчевську обрало віце-президентом Міжнародної ліги освіти.

В 1910 р. під редакцією Данилевського В.Я. вийшла в світ «Народна енциклопедія наукових та прикладних знань» в 14-ти томах (21 книга) загальним обсягом близька 400 друкованих листів. Відомий харківський етнограф Сумцов Н.Ф. до 25-річного ювілею професора Данилевського В.Я. писав: «Всі праці непоказні, праці на користь таких суспільних верств, які не вміють висловлювати свою вдячність і не можуть навіть оцінити турботи про них, праці, часом пов'язані з прикрою непередбаченою і непереборною перешкодою. Тим більше честі Василю Яковичу з боку тих, хто розуміє значення і користь його світлої громадської діяльності» [7].

Книга Данилевського В.Я. «Лікар, його покликання та освіта» [2] є одним із значних науково-філософських творів автора. У ній представлено 6 вступних лекцій для його курсу медичної фізіології. До опублікування цієї книги (2021) Василь Якович багато років читав вступні лекції на медичному факультеті Харків-

ського університету та в організованому під його керівництвом жіночому медичному інституті. Вступні лекції студентам на медичному факультеті доручали найбільш шанованому професору та лектору. Як далекоглядний педагог Данилевський В.Я. вважав за необхідне знайомити студентів з науковими, особистісними та соціальними аспектами їхньої майбутньої професії лікаря на самому початку університетської освіти.

Значний вплив на формування особистості самого автора справив його науковий керівник професор Щелков І.П. та спілкування з багатьма прогресивними діячами медичної науки в Європі (Людвіг К., Розенталь І., Фік А., Штоман К. та ін). У своїй автобіографії від третьої особи (1905) Василь Якович писав: «Взагалі перебування за кордоном, роботи в різних лабораторіях, особисте спілкування з представниками різних наукових напрямів справили на Д. глибокий освітній вплив та, так би мовити, науково-виховний вплив; особливо з вдячністю згадує Д. про розмови з проф. А. Фіком, який сам будучи математично й філософськи високоосвіченим ученим, своїм спілкуванням спрямовував учнів до самовдосконалення у тому ж напрямі» [8].

Проте прогрес європейського світогляду мало збігався з післяреволюційними пролетарськими ідеями в нашій країні. І вже опубліковану книгу Данилевського В.Я. «Лікар, його покликання та освіта» не рекомендували для читання і, звичайно, не перевидавали. Така ж доля спіткала майже всі опубліковані праці вченого. Фактично всі вони зникли із бібліотек і зараз набули статусу рідкісних книг у приватних бібліотеках. Василю Яковлевичу було також відмовлено в перевиданні Народної енциклопедії. Однак інтерес до творчості Данилевського В.Я. почав відроджуватися у 21-му столітті. А нещодавно випадково у занедбаному будинку міста Харко-

ва було виявлено значну частину архіву Данилевського В.Я., зокрема неопубліковану його книгу «Спогади старого професора» [8]. У 1937 р. три вітчизняних видавництва категорично відмовили в її публікації. І ось, завдяки видавництву «Раритети України» та публікації Рябченка В.В., в 2019 р. книга вже знайшла своїх читачів. Відомо, що рукописи не горять, а пам'ять про видатних особистостей в історії безсмертна незалежно від політики.

До уваги читача надається скорочений текст лекції «Наука, університет та вибір факультету» з книги В.Я. Данилевського «Лікар, його покликання та освіта» як зразок лікарської та філософської думки початку 20-го століття, яка може стати корисною та цікавою сучасникам [12]. Адаптовані речення взяті [у квадратні дужки].

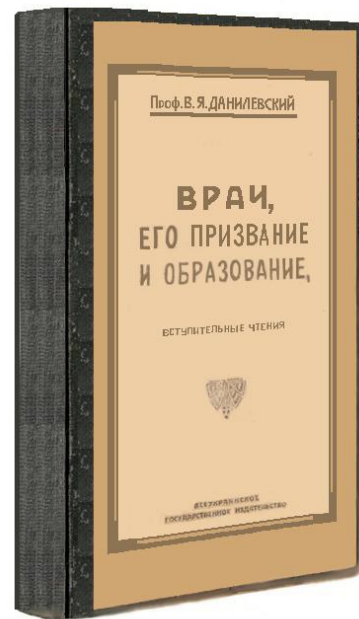

Рис. Книга Данилевського В.Я. «Лікар, його покликання та освіта» (1921).

*Тим моїм слухачам,
які від шкільної лави серйозно готувалися
до морального обов'язку та подвигу лікаря.*

Про науку, університет та вибір факультету: лекція (1921)

Будь-яка розумна діяльність людини відбувається за такою схемою: вона ставить собі ясно певну мету і найближчі завдання, що витікають з цієї мети. Далі вона обирає певні шляхи та способи досягнення визначеної мети, щоб вирішити завдання з найменшими витратами сил і часу, тобто з найбільшою продуктивністю. Нарешті, їй необхідно порівнювати свої ресурси та сили із розміром і змістом запланованої роботи: вона має поставити запитання, чи є у неї сили, здібності та умови для благополучного результату.

При обранні лікарської спеціальності вам, звичайно, також доводилося замислюватися над такими самими питаннями, перш ніж ви остаточно зважилися вступити на медичний факультет.

Чи впевнені ви, що при вступі до університету, і саме на медичний факультет, ясно усвідомлювали свою мету та розрахували свої сили? виправити свою помилку чи критично перевірити себе ніколи не пізно. Мені б хотілося, щоб ці вступні читання допомогли такій перевірці.

Звичайно, якщо хтось розглядає наш факультет як професійну ремісничу школу, яка має навчити, як себе матеріально забезпечити, той навряд замислюватиметься про науку взагалі, і про медичну – зокрема, про свої здібності та якості. Таким ремісникам не місце в університеті, який був, є і буде *universitas litterarum* (лат. – «світом, єдністю наук»). Не до них я звертаюсь!

Той, хто вступає до університету, має знати, що він присвячує себе науці. Розбиратися в тому, що з [освітньої] програми буде придатним для його майбутньої професійної діяльності, а що буде зайвим – це справа не учня, а тієї компетентної вченої колеги, яка формує «навчальний план» університетського курсу. Адже треба визнати, що випускник

гімназії, абітурієнт, має лише приблизне уявлення про університетську науку, а про свою обрану спеціальність йому відомі лише «чутки».

<...>медикам не слід забувати, що перш ніж почати «практикувати», їм обов'язково необхідно вивчити медицину як науку, необхідно піднятися на наукову висоту свого покликання, і що без загальної наукової освіти навіть хороший лікар-практик залишиться вузьким емпіриком з обмеженим розумовим кругозором.

<...>Чим далі йшов розумовий розвиток людини, тим виразніше ставала межа між пізнавальними прагненнями та чуттєвими переживаннями. Перші дали позитивні духовні багатства – наукове знання, другі – містичні погляди та мистецтво. Пізнання має задовольняти інстинктивне, а потім свідоме прагнення до дослідження. Пояснення, перетворення недослідженого на відоме, вже знайоме, стає не страшним та не загрозливим. Ці прагнення і призвели до появи спеціальних прийомів та засобів вивчення дійсності, пошуку істини, незалежно від її утилітарної цінності.

Таким шляхом наукове знання мало задовольняти найвищу ідеальну потребу розуму, незалежно від конкретних запитів та умов життєвої практики. Істина є метою ідеальних прагнень розуму, а тому її визнають духовним благом, а науку як вираз її – ідеальним багатством, розумовою могутністю. Безперервний прогрес наукового знання містить у собі цінність для людства, яка зростає. Й не тільки тому, що людина все більше і більше підпорядковує сили і багатства природи й висвітлює її внутрішній світ, але ще тому, що наука поступово і безперервно підносить дух людини, її ідеальний світ над зусиллями та явищами навколишнього матеріального життя. З іншого боку, наукові успіхи зближують між собою людей окремо і цілі народи, як шаблі, що ведуть до майбутнього тісно-

го міжнародного спілкування на ґрунті знань та мистецтва, праці, миру та прогресу... Щоправда, такі зближення та взаємне розуміння можуть охоплювати тепер лише культурні верхи населення, лише дуже малу кількість учасників. Але в тому й полягають великі завдання демократизації науки, щоб створені нею блага, духовні та матеріальні, стали загальним надбанням.

<...>Демократизація наукових благ є основною умовою для свідомого спілкування та об'єднання народів. Без цього взаємного розуміння справжнього міжнародного братерства на ґрунті практичного життя, з його культурними, моральними, економічними, політичними, юридичними та іншими відмінностями та взаємовідносинами, не може бути ані життєвої реальності, ані романтики доктрин... Чим слабше розвинена культура загалом, тим чіткіші межі, що відокремлюють людські угруповання одне від одної, і тим слабше прагнення до об'єднання. Навпаки, просвітництво на ґрунті наукового знання діє у зворотному напрямку; однорідність розумового багатства веде до спільних інтересів, прагнень, до взаємного зближення. Якщо характери, схильності, почуття, настрої зазвичай роз'єднують людей, то розуму належить об'єднувальна сила, і не на короткий момент, що дає почуття чи пристрасть, а в незрівнянно міцнішій, стійкішій формі.

Якщо до сказаного ми додамо ще такі ознаки та властивості, як ясність і точність мислення, висновків, визначень, словесного викладу, суворе доцільне співвідношення між поставленим завданням дослідження та застосованим методом, то величезне освітнє та методологічно виховне значення науки для людського розуму стане очевидним.

<...>Наукові заняття дають людині не тільки розумову силу, а й моральне задоволення, а також, іноді, і естетичну насолоду. Останнє виходить навіть у такій

абстрактній галузі, як вища математика, де вмють відрізнити «витончені» способи виведення формул та доказів. ...Представники математики визнають, що рушійною силою сучасної математичної творчості є не прагнення практичного застосування результатів, навіть не пошук істини, а почуття витонченого бажання до гармонійного об'єднання частин у стрійному цілому, до естетичного споглядання природи чисел і співвідношення форм. Зрештою, не забуваємо, що наукова робота є найвищим проявом свободи людини, бо її думка не зносить ні гніту, ні сорому.

<...>Великий Бекон Веруламський встановив принцип: *"Non fingendum aut excogitandum, sed inveniendum quid natura faciat aut ferat"* (у перекладі з латинської – «Треба не думати і вигадувати, але розкривати те, що робить і дарує природа»).

<...>Не треба, однак, думати, що сприятливий вплив науки на людське життя відображується швидко, так би мовити, на очах спостерігача. Там, де просвіті доводиться боротися з темрявою, невіглаством, грубими звичаями, примітивними інстинктами, з гнітом злиднів і безправ'я, там потрібні десятиліття, щоб пробудити свідоме прагнення морального і розумового відродження. Матеріальні страждання та поневіряння відсувають інтереси інтелекту на задній план, і треба присвятити багато праці та часу, щоб людина переконалася у порятунку освіти з усіх сторін свого життя.

Перед обличчям історії калейдоскопічно проходять народи, війни, перевороти, реформи, філософські системи, доктрини, політичні вчення, різні релігії, цивілізації – все, що так хвилює розум і серце людини. «Все тече», – як висловився грецький мудрець [Геракліт Ефеський, *примітка редакції*], і залишає за собою невиразні спогади, що згодом зникають, або невиразні сліди, що сти-

раються рано чи пізно. Але те, що дає позитивна наука у своєму поступальному русі, залишається вічним надбанням людини, вічним знаряддям прогресу та його вдосконалення. Логіка, наукова істина, науковий метод стоять вище і незалежно в порівнянні з усіма іншими надбаннями людини (матеріальними, соціальними та ін.) Навіть моральні принципи загальнолюдського порядку не в змозі відібрати у науки примату [домінування, *примітка редакції*] духовної влади, бо всяка мораль має своїм джерелом мінливе спільне життя людини, тоді як наукова істина виходить із закономірного ходу всього реального буття, доступного дослідженню та вивченню; вона за своїм генезом лежить поза волею людини, тоді як життєва практика є чимось іншим, різноманітним і мінливим проявом цієї сумарної волі на різних щаблях її розвитку та зовнішньої залежності.

<...>чарівність наукових ідеалів, піднесення духовної могутності анітрохи не менше, ніж ентузіазм сектантів, містиків, військових і політичних діячів, але у них сильні душевні пориви порушують нижчі агенти – емоції, почуття, розпалена уява, пробуджені інстинкти. Тоді як наукова робота інтелекту, що досягає у великих її представників самозабуття, здійснюється лише у вищих сферах людського духу...

<...>Втім, люди, далекі від наукових досліджень, які не отримали такої «іскри Божої», можуть заперечити з посиленням на інших «офіційних» представників науки, дуже далеких від вищенаведеної характеристики. На це можна відповісти тільки так: "*Non est crimen artis quod est crimen professoris!*" (у перекладі з латинської – «недолік професора не є недоліком науки»). Нарешті ті, хто заперечують, нагадують, що ще в «Екклезіасті» [книга у складі Старого Завіту та ТаНаХу, *примітка редакції*], який приписують авторству царя Соломона, сказано: «...всі блага життя дають тільки

метушню і зневіру духу; навіть мудрість не заспокоює людину, тому що «у великій мудрості багато смутку, і хто множить пізнання – множить скорботу»...

<...>Характер навчання майбутніх медиків жодним чином не має суперечити чи применшувати справжню науковість, академічність та високу культуру університету. Якби доля змусила медичний факультет відокремитись від інших факультетів, то це, безсумнівно, за відомих умов, могло б знизити його престиж та соціальну цінність, перетворивши його на вузькопрофесійну школу з обмеженим науковим кругозором. Адже не треба забувати, що університет, кожен його факультет, насамперед готує науково-освіченого інтелектуала, якого так потребує наша малокультурна Батьківщина. І лише потім він [цей фахівець, *примітка редакції*] зобов'язаний піклуватися про правильність і повноту спеціальної освіти заради майбутньої професійної праці. Правильне здобуття спеціальної освіти можливе лише на ширшому базисі загальної освіти. ...Для розширення кругозору і для більш широкого загальнокультурного розвитку вкрай важливим є постійне спілкування між собою студентів різних факультетів на підґрунті наукових інтересів, що у минулі часи було розвинене в наших університетах незрівнянно більше ніж тепер. З іншого боку, не можна не визнати, що ідеалістичні прагнення в університеті з різних причин були переможені матеріалістичними та професійним інтересам: як кажуть, «молодь, яка навчається, стала більш практичною, вона тепер тверезо дивиться на життя та його вимоги» ...Ви, звичайно, розумієте, як важко говорити на цю тему, як важко і боляче зізнаватись, що наші університети не були здатні достатньо протидіяти такій «матеріалізації» освітніх прагнень молоді. Сухий формалістичний лад навчальних закладів неминуче заглушає

вищі освітні інтереси і, навпаки, заохочує «практичні» помисли про оцінки, атестати, дипломи... Жодні матеріальні багатства, жодна політична міць не в змозі заповнити ту порожнечу життя, яка неминуче стає прямим результатом пониження науки, мистецтва та літератури. Звідси зрозуміло, чому і для морального піднесення народу, і для політичного, після [військових поразок завжди відбувався загальний розвиток науки та культури. Зокрема,] піднесення культурної та політичної могутності Японії [у третій чверті 19 століття почалося] з розвитку народної освіти. Тільки звичайне, сумне недомислення будь-якої влади, що підкріплюється грубими егоїстичними помислами, завжди ставить інтереси військової сили та адміністративної опіки незрівнянно вище за потреби науки і культури. Розповідають, що якось просили Наполеона надати допомогу одному науковому [проекту], але він не [допоміг]. Тоді знаменитий біолог Кюв'є Ж., який був [серед прохачів], не стримавши почуття справедливого обурення, сказав: *«Ваша Величність! Усі завоювання Олександра Великого було втрачено невдовзі після його смерті, але твори Аристотеля читають дотепер»*.

[Але влада більше розуміє необхідність мати здорових підданих. Тому вирішенням особистих проблем] хворого не обмежується «професійна практика» медика. Соціальне життя та державні інтереси також ставлять лікарю низку вимог щодо його спеціальності, боротьби з хворобами... Лікар на кожному кроці стикається з практичним життям, з різними класами населення, їх інтересами та потребами, з людськими слабкостями та інстинктами, з економічними та соціальними протиріччями.

Як часто під час роботи на цій великій практичній арені лікареві доводиться зізнаватись, що одного книжкового навчання недостатньо, що ні лаборато-

рія, ні клініка не дали йому тієї необхідної підготовки, яка, з одного боку, дарована вродженими здібностями, а з іншого – практикою, особистим зіткненням з різними сторонами суспільного життя, з різними особами на різних теренах праці з невіглаством і бідністю, з жадібністю одних людей і безпорадністю інших.

<...>Споглядання величезного напливу молоді на медичні факультети та в інститути мимоволі викликає питання: що їх так приваблює до вивчення спеціальності, пов'язаної із заняттями на трупах, з доглядом за тяжкими хворими-страждальцями з гнійними виразками, кривавими ранами, різними виверженнями з тіла?

<...>доводиться визнати, що в медичній професії є ще щось привабливе, а не тільки відразливе! Насамперед, молоді люди мають взяти до уваги, що об'єктом їх роботи є людський організм, душа і тіло, які представляють у науковому сенсі найбільший інтерес у всій живій природі як найдосконаліший продукт її творчих сил. Звичайно, в цьому є багато привабливого для особи, яка нехтує поступовим прогресом еволюції і поспішає швидше вивчити «вінець творіння».

З іншого боку, знайдеться, безсумнівно, багато осіб, для яких покликання лікаря – рятувати від смертельної небезпеки, зменшувати страждання ближніх, повертати та підтримувати, оберігати їхні сили, здоров'я, боротися проти недуги та виродження людства – уявляється вищим та кориснішим, ніж діяльність вчителя, адвоката, технолога тощо.

<...>У самій медичній діяльності, особливо «вільно-практикуючого» лікаря, є одна приваблива сторона, яку, можливо, також враховує абітурієнт: це певна свобода діяльності, відсутність сором'язливості, [задоволення інтересу до роботи людського тіла й розуму, повага людей до медика]. У знаменитого Рена-на Е. [французький історик релігії, семі-

толог, публіцист] ми знаходимо такий вираз: *«La médecine est le plus honorable des états et la plus passionante des sciences»* (у перекладі з французької – *«Медицина – найбагатородніша професія та найцікавіша з наук»*, примітка автора). ...почесне соціальне становище лікарів і безперечна цікавість наукових і практичних завдань медицини надають їй величезну привабливу силу.

Деякі стверджують, що одним із мотивів вибору медичного факультету є дуже поширена думка, ніби на ньому набагато легше вчитися. Але за правильно [налаштованого освітнього процесу навчання] робота студентів-медиків дуже важка, і навчатися на медичному факультеті набагато важче, ніж на інших: внаслідок обсягу навчального плану та його багатопредметності.

<...>Не треба забувати, що поганій той лікар, який не може вселити до себе довіри та поваги. Щоб заслужити таке ставлення до себе, лікар має мати великий такт, розуміння людей, а головне – великі наукові знання. Не допоможуть йому ні докторальність його тону, ні напускна глибокодумність, ні ті акторські [вистави], якими ще за давніх часів знахарі-шарлатани морочили неосвічену і довірливу публіку. (Так, у XVII столітті Блез Паскаль говорив, що «якби у лікарів не було мантії, а у докторів – їх чотирикутних ковпаків, то вони не могли б так дурити людей, як вони це роблять тепер. ...Якщо б лікарі справді вміли лікувати, вони не потребували б ковпаків: велич науки була б сама по собі гідна поваги»).

<...>Втім, за всіх міркувань про доцільний вибір факультету та взагалі професійної діяльності необхідно пам'ятати, що *«природа не завжди допомагає людині знайти своє покликання, вона не відразу відкриває її призначення»* (Емерсон В.Е.). [Також ми не зробимо помилку щодо осіб, які поступають на медичні факультети, якщо скажімо]: *«багато*

званих, та мало обраних!» (Євангеліє від Матвія, глава 22, вірш 14).

<...>У «молитві лікаря», яку склав знаменитий лікар Моше Маймонід (1135–1204), між іншим, говориться: *«...навіть моїм хворим довіру до мене і до мого мистецтва; віджени від одра їх усіх шарлатанів; ...якщо невігласи будуть лаяти і осміювати мене, нехай любов до мистецтва, як панцир, зробить мій дух невразливим, щоб він твердо стояв за істину, незважаючи на звання, зовнішність і вік моїх ворогів; даруй мені, Боже, лагідність і терпіння з примхливими і норозливими хворими»...*

<...>Сучасна медицина, що використовує наукові методи, з усією очевидністю показує, наскільки наше здоров'я, фізичне та душевне, залежить від усіх умов існування людини, психічного та соціального порядку. Ось чому у всіх питаннях, що стосуються тілесного, душевного та суспільного життя, їх устрою та реформування, слова лікаря мають користуватися великою повагою, а іноді – бути вирішальним. Але це відбувається лише тоді, коли міркування лікаря обумовлені бажанням добра людині та всьому людству, незалежно від будь-яких політичних розбіжностей, від боротьби партій та поглядів, від філософських, релігійних, соціальних переконань. Для лікаря всі хворі та немічні однаково мають право на увагу та допомогу, незалежно від їхнього суспільного становища, майнового стану, політичної приналежності, культурного розвитку. [Подумайте, чи готові ви стати такими лікарями].

<...>Мені здається, що всього попереднього достатньо, щоб застерегти від необдуманого кроку – несвідомого вибору медичного факультету тими, хто [має згодом] від нього відмовитися. Що робити тому, хто вже витратив на [навчання] 2–3 роки і [лише потім] переконався у своїй непридатності? Звичайно, піти з медицини. Інакше розчарування,

що почалося, і невдоволення собою можуть після закінчення курсу [перетворитися на] сильну внутрішню колізію, яка може призвести до сумних результатів під поштовхом невдалої лікарської практики... Що може бути гірше стану тієї людини, яка ненавидить свою професію і змушена постійно нею займатися день у день, за першим покликом хворого?.. Чиновницька рутинна та автоматична робота – ось що загрожує цій людині. А тим часом лікар зобов'язаний не тільки правильно, сумлінно застосовувати свої знання, а й по можливості стежити за медичною наукою, за успіхами лікарського мистецтва, бо на його відповідальності лежить турбота про здоров'я, сили, працездатність пацієнта та його життя. *«Людина має право бути поганим художником чи поганим письменником, але не має права бути поганим лікарем»* (Roger H.)

Післямова

<...>Протягом десятків років, щороку я [починав свій курс] Медичної фізіології низкою вступних читань із загальними питаннями лікарської професії.

<...>Представлену книгу [слід розглядати] як заповіт «старого педагога», який уже понад 40 років [служить] на кафедрі, і якого так щиро радував всякий чесний, свіжий паросток із лекційного посіву. Тут йдеться скоріше не про передачу конкретного змісту своєї науки, а про створення спільного світогляду, про засвоєння основних наукових

критеріїв, без яких навіть великий талант може в житті виявитися нестійким знаряддям пізнання та діяльності. Не виконає свого педагогічного завдання той викладач, який не допоможе своїм слухачам засвоїти правильні методологічні прийоми і привести [до правильного ладу] їх наукові знання. Ніякі [помилки] не страшні для оцінки загальних прагнень [викладача], його щирого бажання допомогти своїм слухачам орієнтуватися в найважливішій проблемі вибору інтелігентної професії.

<...>погана підготовка та непристосованість діяча [до професії лікаря перекручує його життя та роботу. Якщо такого лікаря запитати, як міг він не передбачати цих сумних наслідків, то він буде мабуть] послатися на певний закон культурного прогресу: будь-яке передбачення, передбачливість і проникливість у складних людських діяннях вимагають відомого, досить високого рівня розумового розвитку та соціального прогресу. У таких справах відповідальність несе не так окрема особистість, як загальна життєва хвиля, яка на своєму хребті несе його як пір'їнку...

Ще раз звертаюся до читача цієї книги і нагадую йому про високе покликання лікаря стояти на чесному посту, на варті людського щастя, бо без сил і здоров'я не може бути ніякого реального благополуччя. *Memento te medicum esse!* [латинською – *«Пам'ятайте, що Ви лікар!»*].

Література

1. Видатний український фізіолог В.Я. Данилевський. Державний архів Харківської області, 14 кві 2016 [Інтернет]. Доступно на: http://archives.kh.gov.ua/?page_id=11209 [доступ отримано 01 сер 2024].
2. Данилевський В.Я. Лікар, його покликання та освіта. Вступні читання. Харків: Всеукраїнське державне видавництво; 1921. 416 с.
3. Данилевський Василь Якович. Вікіпедія [Інтернет]. Доступно на: https://uk.wikipedia.org/wiki/Данилевський_Василь_Якович [доступ отримано 01 сер 2024].
4. Білецька ОМ. Приклад служіння народу сім'ї Данилевських. Вечірній Харків, 16.10.2006. С. 10.

5. Білецька ОМ (укладач). Приклад служіння: збірка праць В.Я. Данилевського та матеріалів про його діяльність. Харків: Видавництво «Форт»; 2007. 528 с.
6. Печник Н. Ландау, Багалеї, Барабашов: дев'ять вчених, які прославили Харків. МійХарків.інфо, 14 бер 2019 [Інтернет]. Доступно на: <https://mykharkov.info/interesno/landau-bagalej-barabashov-devyat-uchenyh-proslavivshih-harkov-85840.html> [доступ отримано 01 сер 2024].
7. Сумцов НФ. До 25-річного ювілею професора В.Я. Данилевського. В: Історія в історіях: харківська вища медична школа у спогадах, документах і фотографіях. Лісовий ВМ, Перцева ЖМ (ред.). Харків: ХНМУ; 2015. С. 71.
8. Данилевський ВЯ. Спогади старого професора. (Автобіографія). Рябченко ВВ (укладач). Харків: Раритети України, 2018. 356 с.
9. Auguste Comte. Stanford Encyclopedia of Philosophy, 1 Oct 2008, last revision 27 Jan 2022 [Internet]. Available at: <https://plato.stanford.edu/entries/comte> [accessed 01 Aug 2024].
10. Спенсер Г. Синтетична філософія (у стислому викладі Говарда Коллінза). Київ: Ніка-Центр, 1997. 512 с. Серія «Пізнання».
11. Психологія. Вікіпедія [Інтернет]. Доступно на: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Психологія> [доступ отримано 01 сер 2024].
12. Данилевський ВЯ. Лекція «Наука, Університет та вибір факультету». В: Лікар, його покликання та освіта. Вступні читання. Харків: Всеукраїнське державне видавництво; 1921. DOI: 10.5281/zenodo.13370817.

Biletska O.M., Markovska O.V., Shevchenko A.S., Latohez S.I., Manucheran S.V., Voroshylova Ye.I., Lutsenko E.Yu., Polonnik I.A.

VASYL YAKOVYCH DANYLEVSKYI'S LECTURE ON SCIENCE, UNIVERSITY AND FACULTY SELECTION (1921): ANNOTATED TRANSLATION

Kharkiv National Medical University has the honor to present a series of lectures by the outstanding doctor of Kharkiv region Danylevskiy V.Ya., which for 100 years have not lost their relevance and can be a guideline for modern doctors and students of medical universities. In this abstract, we will briefly outline the advice of the author of the lecture to young doctors. Without a general scientific education, even a good practicing doctor will remain a narrow empiricist with a limited mental horizon. The student must complete the entire curriculum, because he cannot yet understand the suitability of the academic subjects in his future profession. The formalistic system of educational institutions suppresses higher educational interests, logic and scientific truth. Scientific successes bring people together and promote international communication based on knowledge and art, work and peace. True, mutual understanding covers only the cultural top of the population. Therefore, the democratization of science is necessary for the universal sharing of spiritual and material benefits. That is why they fought so hard for the development of the education of their people in European countries after the wars, and that is why the general rise of the cultural and political power of Japan began with the development of public education. Our physical and mental health depends on all conditions of human existence, starting with the mental and social state. That is why in all matters of physical, mental and social life, their organization and reform, the voice of the doctor should be highly respected. To earn such respect, the doctor must have great tact, understanding of people, and most importantly, great scientific knowledge. What should someone do who has already spent 2–3 years at medical school and then became convinced of his worthlessness? Of course, leaving medicine.

Keywords: *medical university, medical education, history of medicine.*

Надійшла до редакції 02.08.2024

Відомості про авторів

Білецька Ольга Михайлівна – доктор медичних наук, професор, професор кафедри спортивної, фізичної та реабілітаційної медицини, фізичної терапії та ерготерапії Харківського національного медичного університету.

Поштова адреса: Україна, 61022, м. Харків, пр. Науки, 4, ХНМУ.

E-mail: om.biletska@knmu.edu.ua

ORCID: 0009-0006-1828-9916.

Марковська Олена Володимирівна – кандидат медичних наук, доцент, в.о. завідувачі кафедри спортивної, фізичної та реабілітаційної медицини, фізичної терапії та ерготерапії, Харківський національний медичний університет.

Поштова адреса: Україна, 61022, м. Харків, пр. Науки, 4, ХНМУ.

E-mail: ov.markovska@knmu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-8759-4272.

Шевченко Олександр Сергійович – магістр медицини, економіки та педагогіки, координатор редакції наукових журналів Харківського національного медичного університету.

Поштова адреса: Україна, 61022, м. Харків, пр. Науки, 4, ХНМУ.

E-mail: as.shevchenko@knmu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-4291-3882.

Латогуз Сергій Іванович – кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри спортивної, фізичної та реабілітаційної медицини, фізичної терапії та ерготерапії, Харківський національний медичний університет.

Поштова адреса: Україна, 61022, м. Харків, пр. Науки, 4, ХНМУ.

E-mail: si.latohuz@knmu.edu.ua

Манучарян Світлана Валентиніна – старший викладач кафедри спортивної, фізичної та реабілітаційної медицини, фізичної терапії та ерготерапії, Харківський національний медичний університет.

Поштова адреса: Україна, 61022, м. Харків, пр. Науки, 4, ХНМУ.

E-mail: sv.manucheran@knmu.edu.ua

Ворошилова Євгенія Ігорівна – викладач кафедри спортивної, фізичної та реабілітаційної медицини, фізичної терапії, ерготерапії, Харківський національний медичний університет.

Поштова адреса: Україна, 61022, м. Харків, пр. Науки, 4, ХНМУ.

E-mail: yi.voroshylova@knmu.edu.ua

Луценко Євген Юрійович – асистент кафедри спортивної, фізичної та реабілітаційної медицини, фізичної терапії та ерготерапії Харківський національний медичний університет.

Поштова адреса: Україна, 61022, м. Харків, пр. Науки, 4, ХНМУ.

E-mail: ey.lutsenko@knmu.edu.ua

Полоннік Ігор Анатолійович – асистент кафедри спортивної, фізичної та реабілітаційної медицини, фізичної терапії та ерготерапії Харківський національний медичний університет.

Поштова адреса: Україна, 61022, м. Харків, пр. Науки, 4, ХНМУ.

E-mail: i.polonnik@gmail.com